

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Guerrilla Gardening jako forma prostorové
sociální rezistence**

Patrik Mik

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Guerrilla Gardening jako forma prostorové
sociální rezistence**

Patrik Mik

Vedoucí práce:

Mgr. Ladislav Toušek

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Ladislavovi Touškovi za pomoc, velkou trpělivost a cenné rady při psaní této práce.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	METODY A TECHNIKY SBĚRU A ANALÝZY DAT	3
3	TEORETICKÝ RÁMEC PRO MÍSTO A PROSTOR	4
3.1	Místo je když... ..	5
3.1.1	Dvě poznámky	5
3.1.2	Tedy, místo v prostoru je když... ..	6
3.2	Rozšíření problému.....	8
3.3	Utváření místa v prostoru jako nerovný boj, nerovný dialog a nerovná interpretace textu	10
3.4	Transgrese.....	13
3.5	Prostor je jeden a je souvislý.....	15
3.6	Shrnutí teoretického rámce pro místo v prostoru.....	17
4	GUERRILLA GARDENING	19
4.1	Co je Guerrilla Gardening?	19
4.2	Kořeny Guerrilla Gardening.....	24
4.2.1	Ideologické zázemí.....	24
4.2.1.1	Feminismus a feministická antropologie	24
4.2.1.2	Marxistická geografie a postpozitivismus	26
4.2.1.3	Kritická teorie společnosti a Frankfurtská škola.....	26
4.2.2	Městské zemědělství	27
4.2.2.1	Definice	27
4.2.2.2	Důsledky.....	28
4.2.2.3	Historie	28
4.3	Guerrilla Gardening jako forma prostorové rezistence?	30
5	ZÁVĚR	34
6	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	36
7	RESUMÉ	39

1 ÚVOD

“A fish don’t talk about the water.”

(Srlanské přísloví, cit. v Cresswell 2004: 109)

Cílem této práce je nalézt teoretický rámec pro prostor a místo, který by bylo možno aplikovat na fenomén Guerrilla Gardening¹. Dalším krokem bude za využití kritické analýzy literatury se pokusit definovat tento fenomén a podchytit jej v kontextu širšího proudu urbánního zemědělství, na nějž toto partyzánské zahradničení navazuje. Také se hodlám pokusit nalézt ideové základy tohoto způsobu zahradničení. Dalším úkolem je pak nalézt možné projevy prostorové rezistence v rámci tohoto fenoménu.

Problematicke místa a prostoru se vědě dostává pozornosti již delší dobu, a většina geografů i antropologů se shoduje, že místo je konstruktem, ovšem závěry z toho plynoucí nejsou doposud zcela jednoznačné. Velké úsilí při definici místa a prostoru vynaložili především filozofové a geografové, k nimž se přidali i antropologové. Prostor a místo se bezprostředně týká každého z nás a tuto skutečnost máme za samozřejmou. Během svého dosavadního akademického i společenského života jsem se až do studia literatury na tuto práci neseťkal s vědomím toho, že tato skutečnost samozřejmá být nemusí. Existence místa může být výsledkem působení mnoha protichůdných sil a politických bojů. Objasnění utváření místa v prostoru může pomoci k odhalení dalšího způsobu lidské existence. Tato problematika je pro společenskou vědu důležitá v tom, že vyjasněním vztahu člověka s místem, vyjasnění části ekologie, má potenciál k zachycení lidské existence ve vztahu ke svému prostředí. Rovněž nám může pomoci k porozumění a vyjasnění naší role a našich vztahů v dnešním globálním systému (Thom 2007).

Do práce bohužel nemohu zařadit další klíčová témata vztahující se ke Guerrilla Gardening, jako je role médií, utváření urbánního prostoru, rozšíření problematiky veřejného prostoru a doplnění analýzy Guerrilla Gardening o další rozhovory a především o aktivní zúčastněné pozorování. Zajímavé by bylo práci rozšířit i o rozhovory s radními či městskou správou a samosprávou, nahlédnout do územního plánování, prostudovat politickou ekologii, zaměřit se na prostor ve filosofii, historii,

¹ Existují dva způsoby psaní termínu Guerrilla, já se na základě studované literatury budu přiklánět k psaní se dvěma „r“.

kulturní ekologii. Naneštěstí z jednak prostorových a jednak časových důvodu toto již není možné v této práci realizovat.

Nejprve se budu věnovat problematice místa v prostoru, čímž bych chtěl utvořit rámec aktivity Guerrilla Gardening. Poté představím metody, s jejichž pomocí se pokusím tuto aktivitu zachytit a postihnout. S porovnáním s vlastním výzkumem, bych chtěl podat výsledek přístupu ke Guerrilla Gardening na místě v prostoru jako formy prostorové sociální rezistence.

Na základě použité literatury jsem nucen omezit svůj výzkum na tzv. Globální Sever (Crane 2011: 9) a veškeré zobecňování se bude týkat, pokud nebude explicitně uvedeno jinak, této oblasti (práce se týkají především USA a Velké Británie). Je to však i logické vzhledem k povaze tohoto fenoménu. Na základě rozhovorů s účastníky pak budu tato tvrzení pomocí výše zmíněných metod doplňovat, rozšiřovat či poupravovat.

2 METODY A TECHNIKY SBĚRU A ANALÝZY DAT

Data k prostoru a místu byla získána obsahovou analýzou a kritickým rozbořem textu. Syntézou dílčích kroků byla v části 2.6 Shrnutí teoretického rámce pro místo v prostoru stanovena obecnější definice místa v prostoru.

Vlastní data v části 4 Guerrilla Gardening byla pořízena na podkladě dvou rozhovorů, které proběhly v dubnu 2013 se dvěma jedinci: Hankou a Vojenem. Rozhovorem jsem postupoval na základě předem stanovených tematických okruhů.

Na počátku rozhovoru byli Hanka i Vojen seznámení s možností písemného potvrzení anonymity rozhovorů, ani jeden z nich se ji nerozhodl využít a souhlasil se zveřejněním jimi předávaných dat v rozhovorech.

Od původně plánované metody aktivního zúčastněného pozorování (Crane 2011) muselo být z environmentálních důvodů opuštěno (akce Guerrilla Gardening se odehrávají převážně na podzim a na jaře, letošní podmínky tyto akce umožnily opožděně).

3 TEORETICKÝ RÁMEC PRO MÍSTO A PROSTOR

“Everyday life invents itself by poaching in countless ways on the property of others.”

(de Certeau 1988: xii)

Bez prostoru by se člověk, jako komplexní bytost prokazatelně jediná schopná artikulované řeči, sebereflexe, kultury a transcendentních jsovcen, nemohl stát člověkem. Na místě je založena lidská subjektivita (Cresswell 2004: 31). Místo a prostor jsou člověkem vnímány kognitivními kategoriemi a jsou vymezovány artikulovanou řečí, a současně je artikulovaná řeč místem a prostorem vymezována, jazyk pak určuje kognitivní kategorie, jimiž vnímá člověk místo a prostor (Levinson 1996: 353-82). Lidé nejen, že odlišně strukturují svět, oni obývají navzájem odlišný svět (Low 2003: 4)!

Abychom se mohli v problematice zorientovat je třeba jednak předeslat, že termín prostor a termín místo zastupují odlišné věci (Cresswell 2004; Cresswell 1996; Augé 1995; de Certeau 1988; Low 2003), dále je nutno uvést, že každý jazyk má pro tato slova jiné termíny (má-li je vůbec) a jejich význam není vždy totožný (Olwig 2002) a se zaměřením na češtinu je nutno přihlídnout k etymologii těchto slov.

Veškeré lidské dění se odehrává v určitém čase a na konkrétním místě v prostoru. Prostor je všude (Cresswell 2004: 2), místa se stávají (Low 2003: 5). Prostor je kontinuem, místo je jeho přetnutím, je konstrukcí (Low 2003: 15; Cresswell 2004; Augé 1995). Oba termíny jsou pojmy, které vždy nelze přesně přeložit, většina jazyků však tyto pojmy zná, avšak často mají jiný význam nebo významů více. To, co je klíčové, je jaký význam má místo pro zkoumaného člověka (Olwig 2002: 1-17; Cresswell 1996: 13; Cresswell 2004; de Certeau 1988; Harvey 1997). Místo nikdy nestojí odděleně, ale je v interakci s jiným(i) míst(em)(y). Místo je určeno vždy zevně, někdy je vymezení intimnější (žiji na něm), někdy více cizí. Místo je plodem lidské potřeby kategorizování, danou základem čítí, a z vnějšku je mu dán i význam (na základě poptávky, uvědomování si místa závisí především na tom, co se od nás očekává a k čemu jsme motivováni (Gruenewald 2003)). To, co je nejen pro ekologickou antropologii klíčové, je jaký význam má prostor pro zkoumaného člověka (Olwig 2002: 1-17). Místo (a prostor) jsou pro pochopení člověka nejen ve společnosti klíčové: „Jsme

obklopeni místy. Kráčíme jimi každý den. Žijeme na nich, utváříme si na nich vztahy a také na nich umíráme. Nic, co děláme, není „ne-místné“ (Gruenewald 2003: 622). Na místě v prostoru získává lidská zkušenost a lidské vědomí svoji materiální a prostorovou podobu (Low 2003: 2). Lidské tělo obsadilo prostor, a „já“ je ze Západního pohledu přirozeně usazeno v tomto těle. Toto tělo je však ve vztahu k dalším tělům a dalším „já“ („ne-já“). Naléhavost zakořenění člověka na nás doléhá z odpovědi na otázku: „Odkud jsi?“ Nedočkavě přešlapujeme, dokud neuslyšíme název geografického žaláře, z něhož si dnes už téměř každý nese cejch. Těžké břemeno nelze složit, je možno je jen směnit. Kdo nenese svůj kříž a nenásleduje, tj. je nepatřičný, je tulákem, nečlověkem bloudícím labyrintem světa lidí. Do jaké míry je to pravdivé?

3.1 Místo je když...

“[...] place is not simply something to be observed, researched and written about but is itself part of the way we see, research and write.”

(Cresswell 2004: 15)

3.1.1 Dvě poznámky

Na následujících řádcích se pokusím vypsát „něco“-relativně krátké imaginativní vyprávění o abstrahované esenci geografického teritoria v podobě, kterou s ním vzájemně vyjednáváme. Krátké, aby bylo vyhověno normativnímu rámci rozsahu, imaginativní, aby mohlo být symbolické, a vyprávění, aby bylo toto „něco“ organizujícími složkami lidského vnímání (časoprostor, kauzalita ad.) uchopitelné. „Něco“ vychází ze vztahu „já“ a „ne-já“, tedy z vymezování a překračování hranice, kde (a co) jsem ještě „já“ a kde (a co) už ne a jak „já“ utváří „ne-já“ a jak je „já“ na základě a prostřednictvím „ne-já“ utvářeno. „Ne-já“ je v tomto případě místo v prostoru a „já“ je autor tohoto „něčeho“. Jak bylo ovšem naznačeno výše: „já“ a „ne-já“ jsou ve vztahu, dále jsou pantarheistické, neoddělitelné, dialektické, aktivní, dynamické, podmíněné jedno druhým (definici možno upřesnit či rozšířit). Je zajímavé, že jakékoli „ne-já“ (řekněme i neživé (nemetabolizující ex definitione)) se může podílet na utváření „já“. Takový koncept ovšem bude ve své aplikaci vždy neúplný: neustále bude generován a vyzýván novými a novými diskursivními praktikami, s každou novou „promluvou“. (Blecha 2002; Blažek 2006; Černý 2005; Cresswell 2004: 36-37)

Druhá poznámka se týká „ne-já“ – prostoru resp. místa v prostoru (které však může do některých vztahů vstupovat i jako „já“) a přístupu k jeho interpretaci. Neodvažuji se zatracovat přístupy, které ve svém zkoumání nevyužiji, především pro mou neznalost a malý rozhled. Mnoho jich je jistě podobně relevantních a podobně irelevantních jako přístup, který byl nazván kritickou geografii a který hodlám tak, jak mu rozumím (Low 1996; Harvey 2007). A také by bylo slušné přiznat inspiraci fenomenologií nikoli jen v intencích konkrétního autora, ale řekněme obecně – snažit se zachytit, jak se věci jeví, jak působí.

3.1.2 Tedy, místo v prostoru je když...

“When we do philosophy [that is, when we are working in the place which is the only ‘philosophical’ one, the prose of the world] we are like savages, primitive people, who hear the expression of civilized men, put a false interpretation on them, and then draw the queerest conclusions from it.”

(de Certeau 1988: 13; závorky původní)

Po úvodním citátu si dovolím použít ještě jeden: „Místo je v obecném smyslu transhistorické a univerzální. Je základním prvkem lidské existence, produktem záměrných transformací přírodního [přirozeného] prostředí člověkem, ...místo stále existuje ve stavu mezi objektivním faktem a subjektivním pocitem.“ (Cresswell 1996: 151 a 156). Místo je vymezený prostor, obvykle pojmenovaný konkrétním termínem (dům, byt, domov, pohoří, náměstí, stát ad.). Z této prapodivné definice vyplývá, že místo má určité konotace, je nějakým způsobem zbarveno (Gupta a Ferguson 1992; Olwig 2002). Nebo jinak: prostor je soubor čítí a místo je jeho reflexe člověkem. Prostor může být domov, vězení, město, les, čtvrť, pokoj, cesta, kopec, řeka, auto atd. Aby mohl být prostor domovem (místem), musí být jako domov reflektován – musíme ho rozlišit v prostoru a dát mu takový význam. Místo je pak tedy veskrze subjektivní pojem. Místo v prostoru člověka obklopuje. Ovšem, i když jej vymezuje, jeho koncepce místa v prostoru nejsou vždy relativistické, jeho popis nevychází vždy z jeho vlastností vůči lidskému tělu (nalevo, napravo), není vždy antropomorfní ani egocentrický (Levinson 1996). Klíčový se jeví význam prostoru (Cresswell 1996; Cresswell 2003; de Certeau 1988): pochopení místa v prostoru je klíčem k pochopení povahy našich vztahů navzájem a se světem (Gruenewald 2003). Místo je všude, je předmětem každodenní

mluvy a často konotuje s náležením či patřením. Je průsečíkem protichůdných zájmů. Spojuje dětský pokoj, městskou zahrádku, náměstí, město New York, Kosovo i Zemi. Vše jsou místa, kterým lidé dali význam. Místo nemusí být vždy statické, místem je i zaoceánský parník. Místo je materiální prostředí pro utváření sociálních vztahů. Kdybychom měli uvažovat o rozdílu mezi místem a prostorem, mohli bychom je rozlišit tak, že určité části prostoru je vložen člověkem význam a tím je místem (Cresswell 2004; Augé 1995: 77-78). Na druhou stranu, někteří mohou vnímat tuto distinkci právě opačně (de Certeau 1988). Ovšem tak, jako prozatím nedokážeme rozlišit vzájemné spolupůsobení a spoluutváření místa, jazyka a člověka, nelze se zcela bez výhrad přiklonit z žádné z těchto definic. Přijmout však můžeme, že lokalizace není nezbytnou podmínkou místa (cirkus nemusí být na místě, ale kulturně je místem). K místu (a prostoru) můžeme přistoupit deskriptivně (popisovat jedinečnost prostor), sociálně konstruktivisticky (místo jako výsledek sociálních procesů) a fenomenologicky (esence lidské existence je nezbytně na určitém místě). (Cresswell 2004)

Má-li místo význam, pak od věcí a lidí, kteří se na určitém místě nacházejí, máme určitá očekávání chování či vlastností. Na základě jejich geografického umístění můžeme o určitých činech říci, zda jsou dobré či špatné. Geografické normativy jsou při střetech různých hodnot utvářeny těmi, kdo mají moc. Právě na analýzu role geografických sil se zaměřuje kritická geografie spolu s tzv. novou kulturní geografii. (Cresswell 1996: 3-10)

Historikové a sociologové se shodují, že svět je již několik staletí směsí vzájemných vztahů velkého měřítká. Ovšem dnešní svět umožňuje interakce nového řádu a intenzity. Kulturní směna mezi společenskými skupinami byla v minulosti obecně omezena, hlavními dvěma silami kulturní směny byla válka a náboženské konverze. S rozvojem západní mořeplavby v 16. století a vznikem velkých a agresivních říší a jejich následovníků, s dalším technologickým vývojem (parník, automobil, letadlo, fotoaparát, počítač, telefon) jsme vstoupili do zcela nových podmínek sousedství, žijeme v globální vesnici. Základními stavebními kameny dnešního světa je pět dimenzí globálních kulturních proudů, které mohou být označeny jako etnosféra (krajina turistů, imigrantů uprchlíků a dalších pohyblivých skupin), mediální sféra (šíření informací a obrazů světa), technosféra (technologie a její transfer), finanční sféra (dispozice globálním kapitálem) a ideosféra (sled politických obrazů, týkají se státních ideologií a protiideologií, dědictví osvícenství: pojmy svoboda, blaho,

práva, suverenita, zastoupení, demokracie (ovšem rozšíření těchto termínů do světa mělo za následek rozvolnění jejich významu). (Appadurai 1990)

V nestálém světě je nejobtížnější vytvořit si stabilní body reference. Vše bylo politizováno a vystaveno traumatům deterritorializace. Vznikají fraktálové kulturní formy. Už se nemůžeme ptát, jak ustavují jednoduchý a stabilní systém, ale musíme hledat dynamiku, důvody proč se to a to děje právě tehdy a tam. Proč se etnické nepokoje odehrály tam a tehdy, právě tam a tehdy? Události a sociální formy jsou naprosto závislé na kontextu. (Appadurai 1990)

Ze všech pěti sfér je dáván prostoru význam (stává se místem), ovšem všechny tyto sféry jsou vytvářeny a vyplňovány člověkem, a to ne jedním, ale mnoha, vlastně všemi lidmi. Jsou společností. Tak jsou i místo a prostor společností, jsou společenské, sociální. Můžeme hovořit o prostoru, který je vždy sociální (Harvey 1997): udává význam chování, které buď do konkrétního prostoru (místa) patří, nebo je „ne-místné“, nepatřičné (Cresswell 1996: 3; de Certeau 1988: 117; Harvey 1997).

3.2 Rozšíření problému

Vnímání prostoru člověkem má základ v lidských neuropsychologických procesech. Neuropsychologie většinou rozlišuje egocentrický, antropomorfní a relativistické prostorové koncepty naproti abstraktním, absolutním a nezaujatým prostorovým informacím. Toto pojetí však, neodpovídá realitě. Co se naopak ukazuje platným, je existence nervových drah zapojených do vnímání prostoru, který zajišťuje, co věci jsou a kde se ve vztahu k člověku nacházejí, jakýsi co a kde systém. To nás však neopravňuje tvrdit, že existuje určitý všeobecně vrozený základ vnímání prostoru (je to pouhý předsudek vycházející z indoevropské jazykové tradice (Levinson 1996)). Ne všechny jazyky vychází např. z jediné nadřazené otázky kde (ptají se např. odkud, kam), lépe je proto spolu s Talmym rozlišovat na umístěný (*figure*), tedy na pozici, v níž se daný předmět nachází, a na vztažený bod (*ground*), od něhož popis umístění předmětu vychází (Levinson 1996). Tento popis pak slouží k orientaci v prostoru. Na univerzálně platné rovině Stephen Levinson (1996) rozlišuje dva základní systémy, se svými subsystemy, užívané při popisu prostoru, jsou to bezsouřadnicové systémy (*no coordinate systems*) a souřadnicové systémy (*coordinate systems*). Problematika konstrukce se tedy nemusí týkat jen místa, ale může se dotknout i prostoru, jehož

objektivní poznatelnost může být tímto velice zpochybněna a jak je ve společenských vědách v módě – relativizována.

Dnešní doba klade zvýšený důraz, který nijak neospravedlňuje, na zrak. Různé reklamní tiskoviny, samé instrukce, pokyny, které se mísí s obrazy domnělé reality televize. I místo je textem. Je smlouvou mezi ním a jeho konzumentem – zde musí mít lístek, zde se musí identifikovat, sem může jen v kravatě atd. Pak můžeme polemizovat s Jacquesem Derridou, zda existuje něco mimo text? Antropologické místo je formováno jednotlivými identitami, jazykem, místními odkazy, nevyřčenými pravidly know-how života. „Ne-místo“ je charakterizováno homogenitou, není zde identita, ani vztahy, jenom samota a shodnost. Supermodernita je „ne-místy“ zákazníků, konzumentů, cestujících ad., jejichž identita je zjevná jen při vstupu či opouštění „ne-místa“. (Augé 1995: 99-111; de Certeau 1988)

Na počátku stati jsme uvedli, že člověk se realizuje (svým) místem v prostoru. A právě jako uživatelé určitých míst a prostorů jsme vzděláváni, jak svět funguje a jak se náš život těsná do míst, které užíváme. Člověk vytváří místa v prostoru a ta utváří člověka

Místo je kulturní konstrukcí (tato je však dialektická či dialogická), odkazuje na pojmenované ohraničení, potřebuje existenci alespoň dalšího pojmenovaného ohraničení, je dynamický a dialektický – prostor se konstruuje a je konstruován. Místo působí samozřejmě, přirozeně, nepochybujeme o něm. Nejúspěšnější ideologie si nenárokují přirozenost a ta nejsilnější očekávání zůstávají nepostřehnutelná. Nemusí se vysvětlovat. Tak je přirozený způsob jediným možným způsobem. Přirozenost místa pak může nabídnout ospravedlnění pro partikulární pohled na to, co je dobré, správné a patřičné. Je tedy existence v časoprostoru přirozenou existencí? (Cresswell 1996: 159-161)

A to, co jsme nastínili ve všeobecné rovině je antropologickou praxí: utváření pole pro terénní výzkum je de facto rozvinutím procesu dávání významu místům. Hranice míst či prostoru je vymezována interakcí mezi zkoumanými a výzkumníkem, místo dostává další význam. Výchozí bod antropologického místa je geometrický, tj. je utvářen čarami, jejich křížením a místy tohoto křížení (Oliveira 2012: 62-81).

Druhým problémem je pak jazyk antropologie. Kdysi Ludwig Wittgenstein napsal, abychom vrátili slova z jejich metafyzického do každodenního užívání (de

Certeau 1988: 9). Antropologie, která se zabývá každodenností, se to týká přímo bytostně. Nevytváří antropolog právě tím, že popisuje každodenní praktiky jazykem, který je většinou odlišný od jazyka těchto praktik, praktiky, které se na jednotlivých místech nakonec neodehrávají? Nebo jinak: tím, že by antropolog používal „běžný“ jazyk, měl by nadále antropolog své (patřičné) místo (de Certeau 1988: 11)? Jak přesně může napodobit antropologický popis každodenních praktik a míst v prostoru percepci těchto praktik a míst aktéry a do jaké míry je toto cílem antropologie? Otázku musím opět nechat nezodpovězenou, necítím dostatečné kompetence a nemám ani místo v prostoru na ni odpovědět.

3.3 Utváření místa v prostoru jako nerovný boj, nerovný dialog a nerovná interpretace textu

“Marginality is [...] cultural activity of non-producers of culture, an activity that is unsigned, unreadable, and unsymbolized [...].”

(de Certeau 1988: xvii)

Místo v prostoru je utvářeno našimi praktikami všedního dne a reakcemi na ně (Cresswell 1996: 16, tuto distinkci však vnímá naopak, jako prostor v místě). Místo v prostoru je produktem dominantního ekonomického řádu, ovšem o jeho charakteru (park, domov, dětské hřiště) nakonec rozhoduje způsob jeho užívání. Místa jsou aktivními silami reprodukce norem (Cresswell 1996: 16). Abychom mohli konkrétní místo pochopit, musíme sledovat shodu či případné rozdíly mezi záměrem, k jakému mělo místo sloužit a k čemu skutečně slouží. Tedy, chceme-li poznat místo (a jeho postavení v prostoru), musíme se stát součástí jeho utváření. Konstrukce místa má však své limity, které na jedné straně vyplývají z jeho fyzických atributů (zastavěná plocha, vodní plocha apod.), na straně druhé jsou dány limity jazykovými (slovník, gramatika, větná skladba apod.). Místo je, jinými slovy, ukotveno v řeči, která je současně přísně lokální. Místo ustavuje smlouvu mezi „těmi druhými“ v síti míst a vztahů jednak mezi místy a vztahů mezi jednotlivými mluvčími („těmi druhými“). Navíc, jazyk nemusí odhalit povahu místa zjevně, význam místa může být na hony vzdálen tomu, co je o něm vyřčeno: proto, chceme-li sledovat fenomén Guerilla Gardening jako formu prostorové rezistence, je klíčové zaměřit se na „mikrofyzikální síly“, na nepatrné hrátky, neznatelné výpady které mohou redistribuovat místo tak, aby bylo jako určité

místo přijímáno (de Certeau 1988). De Certeau (1988) hovoří o dominantních strategiích utváření prostoru a o marginálních taktikách vzdoru či přejímání, prostor může být dokonce organizován „pradávným bojem mezi mocnými a chudými“ (de Certeau vnímá distinkci místa a prostoru právě naopak, než uvádím v této práci). Protože se taktiky odehrávají v prostoru (zde rozumějme: na místě) uvaleném na marginální taktiky dominantními strategy, mohla by taktika být považována za nemístnou. Dominantní strateg má moc, kterou realizuje na konkrétním místě. S jistou nadsázkou můžeme tvrdit, že místo (resp. prostor u de Certeau 1988, tak i dále) je vládou neustálých vítězství strategií (to však nemusí být pravidlem: místo lze zpochybnit nebo mu každodenním praktikami dát jiný význam) (de Certeau 1988). Toto upozornění vychází z kritické geografie, z prvků marxismu, feminismu a cultural studies. (de Certeau 1988: xii-37; Cresswell 2004: 49-50 a 89-90; Low 2003: 18) Krajina marginalizovaných se pak nalézá na okraji (Harvey 1997). Slovy Tima Cresswella (2004: 62):

„Místo je velice nejasným konceptem moderního i postmoderního života. Investice do místa mohou na jedné straně hrát roli v odporu proti globální cirkulaci kapitálu, ale na druhou stranu bývá často exkluzivní silou ve světě, kde se skupiny lidí definují vůči ohrožujícím ‚druhým‘, kteří nejsou zahrnováni do konkrétní vize utváření prostoru.“

Nejmenší jednotkou utváření místa je artikulace, vyslovení. Artikulace zahrnuje realizaci jazykových pravidel, ztotožnění mluvčího s jazykem, předpokládá příjemce (reálný či imaginární) s nímž navíc předpokládá určitý vztah a ustavuje přítomnost „já“, které mluví. A přijmeme-li to, že prostor je utvářen v místě jazykem a jazyk je utvářen místem v prostoru, nelze jej oddělit od času, který utíká na konkrétním místě (resp. v prostoru). Místo je časoprostorem a jako místo je i čas konstrukcí: to, co zastupuje prostor a čas, vychází ze světa společenských praktik, ovšem pak se stává formou regulace těchto praktik.“ (Harvey 1997: 212). Můžeme však takovým prostředkem zkoumat lidskou zkušenost s prostorem? Zkušenost je přenášena jazykem. Přijmeme-li jazyk za formu bytí (*being-in-the-world*), pak už jazyk nereferuje, ale přímo odhaluje naše bytí ve světě. (Low 2003: 6). Konkrétnímu časoprostoru lze porozumět tak, když necháme vyprávět ty, kteří taktizují tak, aby byl obyvatelný. Antropologie místa by pak měla právě takovým vyprávěním naslouchat. (de Certeau 1988: xxi-33)

Nejen místo a čas, ale i místo a vzpomínky jsou těsně svázány. Čím intenzivnější vzpomínka, tím důležitější je místo v životě jedince. Na místě se utváří dějiny. (de Certeau 1988: 108; Cresswell 2004: 85-93) Ovšem konečná podoba kolektivní tzv. historické paměti je výsledkem dalších, složitějších procesů. Dalo by se říci, že (viděno místy) „já“ je konzistencí vztahů s „ne-já“ v minulosti a přítomnosti, které si tuto konzistenci vztahů navíc uvědomuje. „Já“ utváří tak i vzpomínky na „ne-já“ (zde „ne-já“ zastupuje především místo, ale „ne-já“ je de facto cokoli mimo „já“). Tento vztah se dá pootočít: „ne-já“ „žije“ ve vzpomínkách „já“ (zde se přímo nabízí zamyšlení nad funkcí uvozovek v českém jazyce). Nejen, že „ne-já“ a „já“ existují jen díky sobě navzájem (kognitivní schopnosti člověka pravděpodobně neumožňují teoretizování v prostoru, v kterém to tak není), ale jakmile jednou dojde mezi nimi k „promluvě“ (inferenci či interferenci), materiální „ne-já“ už nemusí materiálně existovat, přesto stále existuje ve vzpomínkách. Tím se nám nenásilně zjevil další argument pro významnost místa a sil, které jej vymezují. Takovým „ne-já-místem“ je Plzeň, je jím koncentrační tábor, je jím strom, je jím automobil, je jím hora, je jím hudební klub atd. To, že např. urbánní plán počítá s takovým a takovým rozvojem, který umožní vstup významným investorům do města, může sice městu ekonomicky prospět, ovšem narušením místa, na něž se vážou vzpomínky, je nějak emocionálně zabarvené, může dojít ke „smrti“ „ne-já-místa“, které už bude žít jen ve vzpomínkách. Nové místo, pak bude neestetickým pomníkem padlého „ne-já“ (budu např. rozhořčen z toho, že byl vykácen les a na jeho místě postaven obchodní dům). Je otázkou jak a zda vůbec lze vyhovět všem „já“ (resp. „ne-já“)? Místo je průsečíkem vzpomínek těchto „já“:

„Představme si rozhovor mezi ekonomem a geologem o horizontu času a prostoru pro optimální využívání nerostné suroviny. Ten první trvá na tom, že je ten správný časový horizont dán poptávkou a tržní cenou, ale geolog drže se úplně jiné koncepce času, namítá, že je povinností každé generace za sebou zanechat alikvotní podíl z jakékoli suroviny pro příští generaci.“ (Harvey 1997: 229)

A tak, jako píše vítězové dějiny, je i význam místa v prostoru dán vítězi. Místo je tím i politickým bojem o to, které vzpomínky vyhrají a vytlačení druhého z tohoto prostoru. Smutným výsledkem pak může být např. místo dobré pro bydlení (dobré pro některé). Výsledkem konstrukce místa je vznik kategorie vnějšku, nemístnosti a nepatřičnosti. Můžeme hovořit o „hierarchii způsobu čtení“, která má za následek marginalizovaný heretismus. Hegemonie, jako ospravedlnění sociálních

nerovností, v rámci ideologizovaného prostoru určuje, co existuje a co ne, co je patřičné a co ne a co je možné a co ne. (Cresswell 2004; Cresswell 1996)

3.4 Transgrese

“The power of transgression lies in its ability to reveal topographies of power that surround us. The limits to transgression lie in the fact that it is not enough to constantly deconstruct and destabilize.”

(Cresswell 1996: 176)

Tim Cresswell ve své práci *In Place/Out of Place* (1996) uvádí termín *transgrese* (*transgression*). Odkazuje se v ní na koncept pojmu *doxa* v pojetí francouzského sociálního vědce Pierra Bourdieu. Sociální řád bývá obvykle brán jako přirozený. Hegemonie ospravedlňuje sociální hierarchii, stávající sociální řád, jehož legitimitu nikdo nezpochybňuje. Právo vyloučit je jedním ze základních pilířů kapitalismu. Kdo vlastní, vylučuje toho, kdo nevlastní. Ovšem objeví-li se alternativa, a očekávání lidí se nenaplnují, může dojít ke zpochybnění stávajících norem. Dosavadní chápání řádu (*commonsense*), *doxa* (v platónském pojetí též běžné poznávání jsoucna), je v krizi. Doposud nezpochybňované je zpochybněno a skupiny u moci jsou nuceny bránit řád věcí proti herezi deviantních skupin. Tyto momenty krize běhu věcí se označují právě termínem *transgrese*. *Transgrese* je na rozdíl od *resistance* nevědomá, je aktérům přispaná dominantními aktéry či institucemi (tisk, zákon, vláda). Jimi je rozeznána jako překročení hranice. Odpovědí těchto aktérů je vědomá *transgrese* čili jista forma odporu, kterou vymezí místo následného bojiště. Moc je tedy možností vytvářet pravidla pro ostatní. Tím tedy místo hraje klíčovou roli v utváření norem chování, a tedy zároveň vytváří i nenormálnost, nepatřičnost a nemožnost. Nenormální, nepatřiční a nemožní – *outsideři* – jsou ti, kteří přesně nechápou způsoby chování, které se od nich na určitých místech očekává, nebo toto chování záměrně nereprodukuje (věci, které *transgredují*, jsou špinavé atd.). Příkladem *transgrese* může být bezdomovectví nebo grafity. A v této myšlenkové trajektorii můžeme vnímat kampaně namířené např. proti grafitu, bezdomovcům ad., obecněji, jako součást boje proti vnímaným silám ne-řádu, nepatřičnosti, jako spor o to, co je nemístné. Přítomnost něčeho nemístného totiž narušuje monopol stratégů na utváření významu místa. Spor o význam, tedy spor o symboliku prostoru využívá geografii jako zbraň k opanování. Je-li místo utvářeno, jsou utvářeny i jeho hranice a je-li místo dynamické, jsou i jeho hranice dynamické. Tato

dynamika však nesmí být překotná, protože člověk má vztah ke konkrétnímu místu, které má konkrétní význam a je-li tento význam náhle a rázně zpochybněn, především stratégové, kteří prostor ovládají, mohou proti těmto zpochybňováním rázně zakročit: potlačování (i za cenu vysokých nákladů) různých happeningů či „festivalů“, které by rychle přišly a rychle odešly, nám zas dává příklad toho, že je pro člověka určitým způsobem důležité udržet stávající význam místa. Diskurs (Růžička, Vašát 2011) na transgresi reaguje následujícím způsobem: něco je nemístného, nějaké jednání je nemístné, nějaké jednání je neslučitelné se správným významem místa, což může mít několik následků: transgrese pokračuje tak, že se význam místa změní, jestliže se změní význam místa, změní se i místo samo, nový význam místa bude významem „těch druhých“ a to místo se stane jejich místem. Nezbývá nám, než se ptát, čím je svět, ve kterém žijeme? (viz výše; Cresswell 1996: 20-145)

„Robert Sacks upozornil, že prostor je z mnoha důvodů používán ke kontrole lidí a věcí. Otec, který chce zastavit neklidné dítě od rozbíjení cenných talířů, může, buď do detailu vysvětlit problémy které vyvstanou, když malé ruce drží velké talíře, nebo může, k docílení stejného výsledku, vyhlásit zákaz vstupu do kuchyně. Kapitalističtí šéfové mohou ovládat dělníky ovládnutím prostoru produkce. Policie může sledovat aktivity na Stonehenge, které mohou vést ke škodě nebo mohou jednoduše zakázat komukoli, kdo patří mezi ‚hippy‘, vstoupit do osmimílového okruhu kolem památky. Tyto strategie moci jsou relativně efektivní a jednoduché. Jejich nezamýšleným důsledkem je však, že dávají prostoru zvýšený symbolický význam. Jestliže chce dítě záměrně rodiče naštvat, není dále nezbytně nutné rozbít talíře, jednoduše mu stačí vejít do zakázané zóny kuchyně... Nezamýšleným následkem utváření prostoru, jako prostředku kontroly, je současně utváření prostoru, jako místa smysluplného odporu.“ (Cresswell 1996: 163)

Tím, že opakujeme své činy či jednání, které odpovídá zaběhnutým normám prostoru, tyto normy posilujeme (Crane 2011). Konzumace prostoru se tak stává jeho produkcí (Cresswell 1996: 165) a transgrese je tak názorným příkladem umělé konstrukce hranic, která má historickou povahu.

3.5 Prostor je jeden a je souvislý

“[...] there are as many places as there are distinct spatial experiences.”

(Merleau-Ponty 1976, cit. v de Certeau 1988: 118)

Představa světa v sociálních vědách je závislá na obrazech zlomu, rozkolu a rozdělení. Odlišení společností, národů a kultur však jen zdánlivě odpovídá přírodnímu „nesouvislému“ prostoru. Prostor působí jako mřížka, vzniklá z kulturní odlišnosti, historické paměti a sociální organizace. Takovéto rozdělení vyvolává několik otázek. (Gupta a Ferguson 1992)

Nejdříve je zde problém s těmi, kdo obývají hranice takto vymezených prostorů, nebo např. s migrující pracovní silou atd. Prostorové hranice místa nejenže jsou neurčité (de Certeau 1988: 126), ale zdá se, že dnes přestávají (existovali-li někdy) existovat: kultury ztratily svá kotviště v jasně vymezených prostorech (tj. místech) a stejně tak i národní identita. Společnosti už neobývají specifické území, nelze na ně pohlížet jako na homogenní celky. Individuum slaví nový návrat. Individuum chce být světem sám o sobě, chce sám interpretovat informace, které sám přijímá. (Augé 1995: 33-37) Nakolik je aktuální a naléhavá otázka, komu náleží řeka, hraniční strom (de Certeau 1988: 127)? Byla řeka a strom někdy hranicí? Ano? A jaký byl její charakter? Co ti, kdo jí obývají? Co například říční krokodýli či lesní vlci, kam patří? Kam patří postkoloniální kulturní hybridy? Identita je deteritorializována, uprchlíci a migrující bez státu i místa jsou ranými vlašťovkami této identity. Jednou z hlavních sil dnešního světa je deteritorializace. Přináší pracující lidi do nižších tříd v relativně bohatých společnostech. Deteritorializace vytváří nový trh pro filmová studia, utváří prostor pro suroviny, peníze a lidi, již se všichni navzájem dohánějí po celém světě, jehož jsou mediální sféry a ideosféry roztříštěnou součástí. Etnicita se stala globální silou. Hovoříme o kulturní hře diaspory. (Gupta a Ferguson 1992; Appadurai 1990) Místo je ohroženo hypermobilitou kapitálu, masovou komunikací a dopravou. (Cresswell 2004: 26) Žijeme v supermodernitě charakteristickém nadbytečností událostí, nadbytečností prostorů (míst) a individualizací interpretací (Augé 1995: 40). Máme potřebu dávat světu neustále nějaký význam.

Dalším problémem je problém „mostů“, spojovacích článků, které nepatří ani tam, ani sem, nebo si je nárokuje architekt, projektant, statik, stavbyvedoucí, vlastník,

my, ti druzí... To, na základě čehož jsme utvářeni, díky čemuž jsme mohli poznat své místo, je narušeno, skořápka identity byla nařuknuta. Ovšem problém je složitější, nebýt mostů, jsme sami a člověk, jako zóon politikon, jako bytost schopná artikulované řeči, sebereflexe, kultury a transcendentních jsoucen, by nebyl člověkem ex definitione – pokud je mi známo, tak prozatím jsou právě tyto klíčovými distinktivními znaky člověka. Tedy, co na jednu stranu spojuje, může rozdělovat. Dostáváme se opět k dialektice identifikace: „já“ nemůže existovat bez „ne-já“. (de Certeau 1988: 126-127; Cresswell 2004: 44-45)

Byl setřen rozdíl mezi tady a tam, mezi centrem a periferií. Prostor byl naplněn významem a my se musíme snažit pochopit, jak se proces utváření místa setkává s měnícími se globálními ekonomickými a politickými podmínkami. Přebytek pseudoprostorů koreluje se zmenšující se planetou. Naše první kroky vesmírem zmenšily náš vesmír na nepatrnou tečku, která má přesné souřadnice. Svět se nám ale otevírá! (Augé 1995) Zkušenost s prostorem je vždy společensky utvářena (Cresswell 1996). Kdo ale disponuje touto klíčovou silou? (Gupta a Ferguson 1992) Hranice je vymezena jen tím, že je vyřčeno, že ji někdo překračuje (de Certeau 1988: 127). Pozornost máme věnovat faktorům singularity objektů a skupin, rekonstrukci prostoru, těm faktorům, které propojují či delokalizují (homogenizují). (Augé 1995: 40) Jsou-li hranice neostré, konstruované, netrvalé, jsou skutečné? Není prostor homogenní (Low 2003: 27)?

Ani rozlišení mezi námi a těmi druhými nemusí být neproblematické a těmi druhými nemusí ani být vzdálení divoši. Stále zůstává odlišení na tady a tam (Augé 1996). Stojíme před problémem přesného vymezení, kdo jsme my a kdo ti druzí a kde se ti druzí nalézají, většinou jsou uvězněni na jiném místě patřičném pro jinou kulturu... Myšlenka jednoty nás a „druhosti“ těch druhých je klíčová pro kulturní kritiku, která takto jasné vymezení problematizuje. Odlišnost není výsledkem, ale odrazovým můstkem. Když přiznáme, že „druhost“ je utvářena a udržována na poli mocenských vztahů, pak je potřeba významně přehodnotit význam restrikcí v imigrační politice. V antropologii musí dojít k odpřirození kulturních a prostorových rozdělení a otázka místa a prostoru je pro dnešní antropologii klíčová (Gupta a Ferguson 1992). Místo, je pro svůj význam antropologickým místem a má tři charakteristiky: je místem identity, vztahů a historie (jako např. místo narození). Supermodernita utváří pseudoprostory, ne-místa, místa bez významu, ovšem ta neexistují ve své čisté formě. Místo a ne-místo jsou

jako opačné póly, kdy to první není nikdy očištěno od významu a to druhé zcela bez významu. Archetypem ne-místa by mohl být prostor turistů či cestovatelů. (Augé 1995)

Srílanské přísloví na samém počátku této práce má naznačit, že si obvykle neuvědomujeme nebo nemluvíme o věcech, které máme za samozřejmé (Cresswell 2004: 109). Tak máme i naši existenci v prostoru za samozřejmou a nelze si představit, že by existovala nejen mimo místo (s jistou výhradou v případě, že ne-místo považujeme za určitý druh místa) ale i mimo prostor. Místo je pro člověka nutností: když člověka nelze spojit s určitým místem, je podezřelý. Například bezdomovci, lidé bez konkrétní formy místa, jsou dokonce nebezpeční, protože ohrožují základní formy řádu: jsou zdánlivě neoceňovaní, zdánlivě nenáleží nějakému místu, ač oni sami to tak vnímat nemusejí (Cresswell 2004; Vašát 2012). I v tomto případě opět rozhoduje dominantní strateg, který jim přiřkl nemístnost a nepatřičnost do místa (města) na základě středně-třídních či elitních hodnot (Cresswell 2004). Každodenní praktiky bezdomovectví nejenže narušují strategický řád, ony podřívají naše mínění o zdánlivě samozřejmých věcech. Marginální taktické, tak nemusejí být úplně neviditelní a jejich snahy mohou proměnit každodenní praktiky určitých míst.

Tak se ptám, jakým právem si člověk uzurpoval prostor, dal mu význam a „vytvořil prostředí ze smysluplných míst“ (Cresswell 2004: 109)? Co nebo kdo ho k tomu opravňuje? Jazyk? Bůh? Právo silnějšího? Evoluce? Samotná lidská existence? Kdo nakonec nese zodpovědnost?

Zdá se, že spíše než odpovědi, vyvstávají další otázky. Co se však tváří jako jeden závěr, je existence jediného souvislého prostoru, který byl (člověkem? Věcmi? Vzájemným dialogem?) naplněn významem. Vznikla místa a omezení. Je-li Guerrilla Gardening formou resistance, může být formou prostorové resistance tehdy, bude-li se aktivita Guerrilla Gardening vztahovat ke konkrétní formě resistance, jež se vztahuje ke komplexitě prostoru.

3.6 Shrnutí teoretického rámce pro místo v prostoru

Abychom se v tom všem vyznali, pokusím se dodat tomuto teoretickému rámci ucelenější formu. Z analýzy můžeme syntetizovat, že místo je zjednodušeně prostor naplněný významem. Význam místa je utvářen (většinou jazykem a praktikami všedního dne) dialekticky a dialogicky mezi „já“ a „ne-já“. Člověk (příklad „já“, ale i

„ne-já“ – záleží na úhlu pohledu) je bytostně závislý na místě, které je jedině v prostoru. Místem je člověku dána percepce a současně je lidskou percepcí dáno místo. Místo je tam, kde je jeho význam, tento význam se vytrácí postupně natolik, že hranice jednotlivých míst jsou většinou nejasné, mnohdy se dokonce překrývají. Na hranice míst výrazně upozorňují ty skupiny, jež tyto vyjednané hranice obývají. Místo je produktem kulturních i sociálních vztahů, které současně produkuje. Na místě se realizuje faktická moc, kterou drží dominantní stratégové. Nástrojem ke změně významu místa je vědomá rezistence či nevědomá transgrese marginálních stratégů.

V dnešní době globální vesnice supermodernity produkuje pseudoprostory, „ne-místa“. Jsou produktem pěti základních kamenů supermodernity etnosféry, mediální sféry, technosféry, finanční sféra a geosféra. Tato „ne-místa“ (letištní haly, nádraží, „veřejné prostory“ atd.) se mohou stát místy pro realizaci rezistence či transgrese. Pro sociální povahu místa je nutno dodat, že taková rezistence či transgrese bude vždy sociální.

4 GUERRILLA GARDENING

“Gangsters gardeners, let’s plant some sh*t!”

(Ron Finley)

Důležitou roli v utváření a formování Guerrilla Gardening hrálo jednak komunitní zahradničení (v němž má metodický základ) a jednak média, především elektronická (Zanetti 2010; Crane 2011; Hodgson a kol. 2011). Bohužel se problematice médií na tomto malém prostoru není možné relevantně věnovat, proto ji přenechám buď někomu jinému, nebo si ji schovám pro svoji další práci. Druhým fenoménem, který se vztahuje ke Guerrilla Gardening a na nějž zde nezbyvá místo je urbánní prostor. Rozšířením této práce o problematiku médií a fenoménu urbánní prostor a na základě aktivního zúčastněného pozorování spolu s dalšími rozhovory a výzkumem by mohla být aktivita Guerrilla Gardening cele zasazena do přibližného rámce. Ovšem pro její vysoce individuální a kontextuální povahu ji není ani tak možno bezesbytku postihnout (Zanetti 2010; Crane 2011).

Potenciál aktivity Guerrilla Gardening vychází z její spontaneity, důrazu na konkrétní akci a z možnosti reakce na konkrétní kontext. Jako taková velice rychle, efektivně i efektně přitahuje pozornost a nevědomě a nenuceně problematizuje přístup k urbánnímu prostoru a prostorům (resp. místům) vůbec.

4.1 Co je Guerrilla Gardening?

“The law is an ass, a rampant ass.... [T]respass by 300 hippies with vehicles is exactly the same as trespass by a little old lady out on a country walk. [...] The law can't see the difference but everybody else can.”

(Cresswell 1996: 88)

Nová iniciativa Guerilla Gardening má delší historickou kontinuitu a dala by se označit za vyústění nespokojenosti jednotlivců s vývojem urbanismu. V jádru Guerilla Gardening leží především snaha o zvelebení opuštěných a zaslých městských ploch (Brace 2007), upozornění na nerovné rozložení vlastnických práv a volání po revizi těchto práv. Vychází z feminismu (feministické antropologie), marxistické geografie a kritické teorie společnosti Frankfurtské školy. Z jejich konceptů přejímá především

myšlenky o nerovném přístupu k prostorové distribuci, myšlenky o problematizaci soukromého a veřejného vlastnictví, rekonceptualizaci urbanismu a řekněme pohled zdola (pohled utlačovaných, minoritních ale i „domorodých“ obyvatel města a předměstí). Nedostatek relevantní či akademické literatury na danou problematiku spolu s pozoruhodností a naléhavostí tohoto tématu mě vede k přesvědčení, že je nutné se aktivitou Guerrilla Gardening v prostoru zabývat.

Přesná definice Guerrilla Gardening není možná bez určitého ořezání spektra aktivit a myšlenek, kterými se konkrétní jedinci věnující se této aktivitě zabývají. Mnozí z nich si dokonce odporují (Zanetti 2010). Slovní spojení Guerrilla Gardening je však možno velmi hrubě shrnout jako „jakékoli dobrovolné a potenciálně nedovolené zahrádkaření v prostoru, který může být nějakým způsobem považován za veřejný, který zahrádkáři nedrží v přímém nebo explicitním vlastnictví (Zanetti 2010: 2).“ Problémem může být označení prostoru resp. místa, jako veřejné. Tento termín nebyl definován (Zanetti 2010). Často termín veřejný splývá a je zaměňován za „obecní“ či „městský“. Slovo veřejný dostalo dnešní význam pravděpodobně v 16. století z přiblížení oznámení všemu lidu na vrata, tedy tak, aby bylo známo veřejně či obecně (Machek 1968: heslo veřejně). V těchto intencích chápu i já spojení veřejný prostor – prostor pro všechny lid, k tomu si však uvědomuji, že většinou tím, co chápeme jako prostor pro všechny lid, je místo ve vlastnictví města (jak příhodné – viz etymologie slova místo v Machek 1968: heslo místo), a pro všechny lid zřídka znamená přístupný opravdu všem lidem (sociálním i etnickým menšinám apod.). Ovšem i tak zůstává Guerrilla Gardening vysoce kontextuální záležitostí a jako takové se často nemusí vejít do žádné definice (Crane 2011). Zahradničení ve smyslu anglického gardening je velmi široký pojem a v podstatě zahrnuje pěstování rostlin, tedy nejen rostlin nesoucích nějaké plodiny či obilí, ale i např. květiny či jehličnaté stromy.

„Říkám tomu zahradničení na veřejném prostoru s nebo bez povolení. [...] Nenechte nikoho, aby říkal o vašem projektu, že se nepočítá, protože je na špatném typu pozemku nebo proto, že jste měli odvahu zeptat se nejdříve majitele.“ (Tracey 2007, cit. v Zanetti 2010: 28)

„Něco z toho jsem četl [Traceyho knihu, viz výše] a jsem hodně naštvanej. A opravdu to není o- něco z toho je o Guerrilla Gardening, ale mnoho z toho je o komunitním zahradničení, takže on má být jen in, tím že to dramaturgizuje a dává tomu módní jméno. [...] moje definice, musí to být nedovolený. Jednoznačně to musí být

nedovolený, musí to být nelegální. Musíte to dělat bez dovolení.“ (Zanetti 2010: 28-29)

Tzv. partyzánské zahradničení je nové pojmenování pro současné snahy revidovat soukromé vlastnictví půdy a mocenskou hierarchii. Několik desítek až stovek staletí vedle sebe žije menšina těch, kteří vlastní půdu a pozemky a většina těch, kteří v lepším případě vlastní alespoň tolik půdy, která je užití. Z toho vyplývá, že většina žije a pracuje v prostředí, které patří někomu jinému. Hlavní motivací menšiny je zisk. Guerilla gardening je komplex snah, při nichž lidé, navzdory zákonům a vlastnickým právům, kultivují či jinak upravují zem podle svých potřeb a představ. V městském prostředí se projevuje ilegálním zabíráním nevyužívaných ploch pro pěstování rostlin (stromy, potraviny, květiny) a protestem proti zavedené praxi soukromého pozemkového vlastnictví. Lidem má být navráceno pouto s jejich okolím. (převzato a upraveno z Rubeš 2007)

„Svět, kde věci musí být oráženy kulatým razítkem, jen aby mohly být poslány dalšímu oddělení; myšlenka neustále putující v katakombách lokální správy možná nikdy neuvidí denní světlo. Když obeplujeme toto byrokratické prostředí, naše prostředí se ihned zlepšší, a bez nákladů na finance veřejnosti nebo na drahocenné vládní rozpočty.“ (Brace 2007: nečíslováno)

Z rozhovorů s Hankou i s Vojenem vyplynulo, že sice Guerrilla Gardening je možno nějak definovat („Vytváření malejch míst.[...] Zkrášlování míst, který jsou ošklivý,“ (Hanka). „Způsob uměleckého projevu,“ (Vojen)), ale definice není moc důležitá, důležitá je činnost: když byli Hanka i Vojen dotázáni na nějakou definici, kterou by mohli dát, krátce se pokusili definovat Guerrilla Gardening, ovšem oba se vzápětí přesunuli ke konkrétním problémům, které dle nich Guerrilla Gardening řeší (vztah člověka k půdě, dostupnost kvalitních potravin, funkce konkrétního místa apod.). Oba vyzdvihují terapeutické účinky této aktivity a to jak pro jednotlivce, tak pro společenské vztahy.

Z výše uvedených „definic“ vyplývá dynamická povaha Guerrilla Gardening. Vše, co vstupuje do Guerrilla Gardening je dynamické: lidé, rostliny, nástroje, místa, půda, vztahy. Guerrilla Gardening je pro většinu aktérů spíše zásahem do veřejného prostoru než potřebou zahrady nebo spojením s přírodou (Crane 2011; tak i Hanka a Vojen).

Hlavními tématy vztahujícími se ke Guerrilla Gardening jsou vztah k městu, vzájemné obohacování (*cross pollination*) s dalšími komunitními skupinami či mezi jednotlivci, organizační struktura a časoprostorové měřítko (Crane 2011).

Ve vztahu k městu činnost Guerrilla Gardening často v očích kolemjdoucích splývá s činností městských služeb a má povahu státní organizace (Crane 2011; Hanka). Důvodem může být aktivita na pozemcích vlastněných městem nebo na tzv. veřejných prostorech. Jakmile vyjde najevo dobrovolná, nestátní a spontánní povaha této činnosti, vyvstávají otázky o distribuci prostoru (resp. místa), právech na něj a o jeho povaze, také se ukazuje transgresivní povaha této činnosti (Crane 2011). Kolemjdoucími je tato aktivita veskrze pozitivně přijímána (Crane 2011; tak i Hanka a Vojen). Musím upozornit, že lze rozlišovat Guerrilla Gardening na agresivnější (užívání *seedbombs* (Crane 2011; Vojen) či prokopávání se k zemině (*unearthing of concrete* (Crane 2011)) a méně agresivní. (Crane 2011)

Činnost Guerrilla Gardening zakládala „interakce v mikroměřítku“ mezi participanty navzájem i mezi participanty a kolemjdoucími. Docházelo k vzájemnému obohacování během dialogů, při výměně názorů. Rozhovory se týkaly především otázky práva na manipulaci a změnu městského prostoru. Většinový názor na povahu této aktivity byl ten, že je právně i eticky v pořádku. Další komunikace probíhala i prostřednictvím on-line médií. (Crane 2011)

Organizační struktura Guerrilla Gardening je velice volná. Guerrilla Gardening je postavena na kolektivnosti nebo je velmi volně organizovaná (Zanetti 2010; Crane 2011; tak i Hanka a Vojen). Ovšem jakési ustanovení formální hlavy skupin organizujících se kolem facebookových či webových stránek je možno rozlišit a to jak pro jejich vybavenost materiálem, tak i pro jejich angažovanost (Zanetti 2010). Participanti většinou žijí poblíž jednotlivých „spotů“ (*spots*) či „sajtů“ (*sites*) (Crane 2011; tak i Hanka a Vojen). Ti, co bydlí ve větších vzdálenostech do „sites“, sami sebe většinou považují za poskytovatele materiálu či náradí (Crane 2011). „Sites“ se pak často stávala místy setkávání (Crane 2011).

V otázce místa a času má Guerrilla Gardening povahu „nejdřív jednej, pak se ptej“ (Crane 2011). Je to proto, že Guerrilla Gardening „nezná dne ani hodinu“, je časově i prostorově nejistá (Crane 2011), je vysoce spontánní. „Sites“ či „Spots“ jsou zanedbaná, opuštěná či jiná místa, která mohou být osazena, většinou jsou jimi malé ostrůvky trávy (*'program-less' spaces* v Brace 2007) u silnic, na kruhových objezdech, u plotů či domů, rabátka, městské květináče i uříznutý trolejový sloup (Zanetti 2010; Crane 2011; Hanka; Vojen). Obecně bychom tyto „sites“ či „spots“ považovat za „nemísta“ a za „veřejné prostory“. Každá je akce silně kontextuální, vyžaduje jiný přístup a

má jiné možnosti, protože každé „ne-místo“, každý „veřejný prostor“ je pokaždé jedinečný. Guerrilla Gardening posiluje aktivní právo obyvatelů města, kteří nejsou jen objekty, ale i subjekty urbánního prostoru, na utváření vlastního prostoru (Zanetti 2010; Crane 2011). Jednotlivými akcemi participanti transformují význam toho, co patří do města a ne vždy vědomě obrací dominantní význam toho, co to znamená produktivní využití prostoru (Thom 2007).

Dynamickými složkami Guerrilla Gardening nejsou jen konkrétní lidské aktéři, ale jsou jimi i všechny předměty, semena a rostliny, které spolu s lidskou aktivitou proměňují místa v prostoru a současně tuto aktivitu umožňují a sami jsou aktivními aktéry procesu utváření prostoru (Zanetti 2010). Dochází zde opět k dialogu mezi „já“ a „ne-já“.

Největší mezi aktéry Guerrilla Gardening panují v otázkách dovolenosti (legálnosti) a funkce konkrétních zahrádek (Zanetti 2010; Crane 2011; Hanka; Vojen). Ač se všichni praktikující Guerrilla Gardening označují za partyzány, ne vždy je vnímána nutnost podvratnosti či nelegálnosti těchto akcí. Především Hanka a Vojen vidí hlavní funkci Guerrilla Gardening ve zkrášlení svého bezprostředního okolí, případně cesty do práce apod. Další funkcí je dle nich vypěstování si vztahu ke svému okolí a jistá angažovanost. Guerrilla Gardening má potenciál vzbudit komunismem zatlačenou důvěru v lidi okolo sebe, otočit člověka obráceného jen k své domácnosti a lhostejného k věcem vně (Vojen).

Většina akcí Guerrilla Gardening vzniká prostřednictvím internetu – nejčastěji domluva přes sociální síť Facebook nebo prostřednictvím tzv. messageboardů na webových stránkách. Někdo přijde s nápadem, vyfotí konkrétní „spot“ či „site“, popíše situaci a nastíní možnosti. Pak je někým tato akce schválena (většinou ostatní členové Guerrilla Gardening), domluví se datum a materiál a může se sázet (schválení však není nutnou podmínkou uskutečnění akce). Skupinová akce není podmínkou, Guerrilla Gardening lze provozovat i samostatně. (Zanetti 2010; Vojen)

Oficiálním výstupem takovéto akce je pak fotka „před“ se stručným popisem „sajtu“ či „spotu“ a s plánovaným postupem a fotka „po“ s popsáním výsledkem. Samozřejmě nesmí chybět datum. Nazval bych to „before and after“ poznámkou.

4.2 Kořeny Guerrilla Gardening

Aktivita Guerrilla Gardening vychází jednak z tzv. městského zemědělství a z agrikultury vůbec a také má kořeny řekněme ideologické (Brace 2011; Crane 2011; Hodgson a kol. 2011; Rubeš 2007; Thom 2007; Zanetti 2010). Nejprve se zaměřím na to, co považuji za potenciální kořeny myšlenek revize prostoru, nerovného přístupu, distribuci a vliv moci atp. u Guerrilla Gardening, poté konečně přejdu k zařazení Guerrilla Gardening do širšího kontextu městské agrikultury, poznáním jeho původu bych mu mohl porozumět a zodpovědět, zda je skutečně formou prostorové sociální rezistence.

4.2.1 Ideologické zázemí

Z dosavadního výzkumu vyplývá, že aktivita Guerilla Gardening má kořeny v tzv. komunitním zahrádkářství, kdy skupina lidí (často členové minorit či subkultur) pečuje a zvelebují pustnoucí příměstskou lokalitu. Postupně se však transformovala do formy ekologického a sociálně-politického aktivismu.

Klíčové jsou kritika soukromého vlastnictví, odcizení rozhodování o okolí od jeho obyvatel, narušení mocenskopolitického urbánního plánu, reflexe mocenských struktur a společenské hierarchie a problematizace vztahu moci a prostoru. Proto vidím základní kořeny této aktivity především v marxistické geografii, feminismu (resp. feministické antropologii) a kritické teorii.

4.2.1.1 Feminismus a feministická antropologie

„Feminismus je hnutí usilující o dosažení politické, ekonomické a sociální rovnosti žen s muži, prosazování práv a zájmů žen (Malina a kol. 2009, heslo feminismus).“ Jedná se o souhrn teorií, hnutí, postojů, politik a chování zaměřených na dosažení rovnosti v postavení žen a mužů ve společnosti a na odstranění genderových stereotypů. Historie feminismu se obvykle dělí na „prehistorii“ a tři vlny. Prehistorie je spjata především s požadavky rovnoprávnosti (18. století, Anglie a Francie), první vlna brojila za volební právo žen a právo žen na vzdělání (19. a počátek 20. století), druhá vlna byla zaměřena především na boj s nerovnostmi, které přetrvávaly ve společnosti i přes právně zakotvenou rovnost žen a mužů, dochází k radikalizaci myšlenek, feminismus byl součástí širšího spektra sociálních a politických hnutí za práva různých

sociálních vrstev, etnických a rasových skupin a lidí s alternativní sexuální orientací (60. až 80. léta 20. století, 1963 kniha Betty Friedanové *The Feminine Mystique*) a od 90. let 20. století se feminismus stává celospolečenským jevem, rozvíjí se mnoho dalších směrů feministického myšlení, některé se často vymezují vůči sobě a navzájem se kritizují. Důležité je nejen to, jsme-li muži či ženy, ale to, jací muži či jaké ženy jsme. Důležitou součástí třetí vlny je propojenost feminismu s otázkami souvisejícími s rasou, sexuální orientací, společenským postavením, věkem, zdravotním stavem a náboženstvím. Genderová nerovnost je tak vnímána jako zásadní součást systému společnosti, ale nikoliv jako jediná součást. (převzato a upraveno z Malina a kol. 2009: heslo feminismus; Soukup 2000: 191)

Myšlenky feminismu samozřejmě spolupůsobili i ve vědeckém prostředí, kde se postupně etablovala tzv. feministická antropologie. Dnes je již relativně autonomní směr, který programově uvádí do antropologických výzkumů genderovou perspektivu. Feministická antropologie a feminismus dopomohly k institucionalizaci genderových, etnických a multikulturních studií a přispěly k nárůstu počtu žen a zástupců minoritních skupin v nejrůznějších akademických disciplínách. Na půdě antropologie se expanze feministické antropologie projevila nastolením ženské perspektivy ve všech základních antropologických oborech. Se snahou uplatnit genderovou perspektivu při výzkumu člověka se setkáme v sociokulturní antropologii, lingvistické antropologii, archeologické antropologii i fyzické antropologii. A za všechny jmenujme např. Margaret Mead, Sherry Ortner, Judith Butler. (převzato a upraveno z Malina a kol. 2009: heslo antropologie, feministická)

Na Guerrilla Gardening jako formu určité rezistence mají vliv především tyto feministické reflexe: absence „ženského hlasu“ má negativní dopad na interpretaci, sociokulturně utvářené pohlaví – gender, variabilita statusů rolí mužů a žen v různých kulturách, gender aktivně ovlivňuje a formuje sociokulturní realitu na úrovni jazykové symboliky, kulturních institucí, společenských tříd, sociální struktury i individuálně zažívaných genderových identit, gender je nezbytné studovat v konkrétním historickém, ekonomickém, politickém a mocenském kontextu, zpochybnění představy univerzální podoby podřízeného postavení žen a užitečnosti explanačních modelů založených na binárních opozicích. Za gender či ženský hlas atd. je možno dosadit např. termín subkultura, minorita, obyvatel ad. (převzato a upraveno z Malina a kol. 2009: heslo feminismus; tamtéž: heslo antropologie, feministická; Soukup 2000: 191)

4.2.1.2 Marxistická geografie a postpozitivismus

Marxistická geografie se ostře vymezila vůči tradiční geografii, která hledá objektivní obecné vztahy mezi základními geografickými jednotkami (státy), které se snaží maximalizovat svůj zisk na mezinárodním poli. Opřen o myšlenky marxismu vytvořil Immanuel Wallerstein teorii světového systému, který se skládá z několika center a mnoha jejich periferií. Vztah mezi centrem a periferií je nerovnovážný, centrum ovládá periferii (kulturně i hospodářsky) a je s ovládaným v nesmiřitelném konfliktu. Dále vystoupil tzv. postpozitivismus, který kritizuje realitu, jež je společenským konstruktem a každý jazyk, pojem, paradigma tíhne k samočinně se naplňujícím prorocstvím. Kritizuje pozitivismus a modernitu. Pojmenování, klasifikace, věda a poznání i konstrukce identity je mocenským aktem (Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean-François Lyotard, Thomas Kuhn). Přínos pro Guerrilla Gardening je podobný, jako u feminismu: opět je kladen důraz na uspořádání prostoru a na mocenské vztahy, které prostor utváří, postupně jsou zpochybňovány i samotný prostor, mocenský vztah, jako společenské konstrukty. Pochybným se stává i město, protože je také jen právně vymezeným termínem, který neodpovídá realitě, která však sama neexistuje. Samotná marxistická geografie nezachází do takového extrému, upozorňuje především na vliv moci na utváření prostoru. (převzato a upraveno z Kozák 2006)

4.2.1.3 Kritická teorie společnosti a Frankfurtská škola

Termín kritická teorie společnosti označuje koncepci moderní společnosti a kritiku jejích ekonomických, politických, sociálních a kulturních základů, kterou rozpracovali zakladatelé frankfurtské školy (zejména Theodor Wiesengrund Adorno a Max Horkheimer, později např. Erich Fromm či Herbert Marcuse). Cílem je interdisciplinární hledání sil působících v jádru společnosti (často pod povrchem). Snahou frankfurtské školy bylo správně určit podstatu složitě strukturovaných mocenských poměrů v moderních společnostech, které jsou z hlediska individua neproniknutelné, a přesto vytvářejí síť vazeb, jimž je individuum podřízeno a tak zbaveno vlastní svobody. Kritika vycházela z počátku z pozic marxismu a orientovala ústav pouze na kritickou analýzu kapitalisticky strukturované společnosti. Později byla především na Kolumbijské univerzitě rozšířena na všechny totalizující prvky v evropské poosvícenské kultuře jako celku, zejména na totalizující fungování novověké racionality. Druhá generace Frankfurtské školy již nebyla tak vědecky pestrá, tvořili je

především filosofové (Jürgen Habermas ad.). Vynikla nejen závažnými odbornými pracemi, uznávanými v celosvětovém měřítku, ale rovněž politickou a společenskou angažovaností zvláště v revolučním roce 1968. Současná třetí generace již nemá takový význam a věnuje se především výzkumu dnešního globalizovaného kapitalismu. (převzato a upraveno z Malina a kol. 2006: heslo teorie společnosti, kritická; tamtéž: heslo škola, frankfurtská)

4.2.2 Městské zemědělství

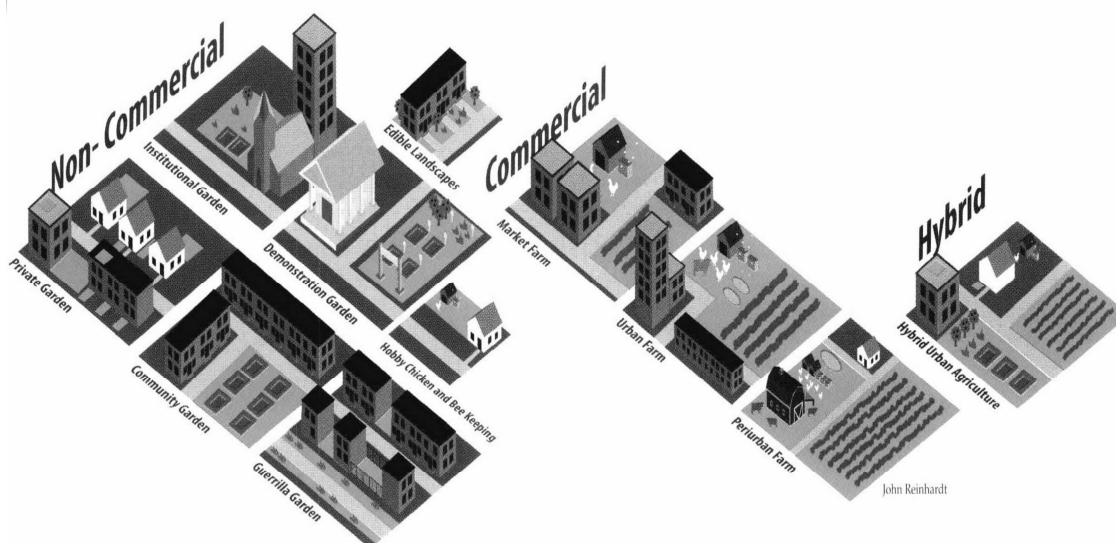
Teoretici i dalších autoři, kteří se zabývají Guerrilla Gardenig, většinou vidí tuto aktivitu jako součást vztahu člověka ke svému okolí, specifitěji k půdě a jako takovou ji řadí k tzv. městskému zemědělství (*urban agriculture*) a de facto k zemědělství obecně. (Rubeš 2007; Thom 2007; Tracey 2007; Zanetti 2010; Brace 2011; Crane 2011; Hodgson a kol. 2011; Hanka; Vojen)

4.2.2.1 Definice

Městské zemědělství bývá obvykle definováno jako pěstování plodin či zvířat a ryb pro prodej a konzumaci, které se provozuje v městském prostředí nebo na jeho okraji. Definice je však ještě širší a vztahuje se i na další produkty, které se netýkají jen jídla (*non-food products*) a nejedná se jen o pěstování a konzumaci, ale do hry vstupují i komplexnější aktivity. Podstatné je, že městské zemědělství je záležitostí především komunitní a týká se především jídla. (převzato a upraveno z Thom 2007; Crane 2011; Hodgson a kol. 2011) Mezi městské zemědělství můžeme řadit komunitní zahradničení, zahrady institucí (institucí ne v antropologickém či sociologickém smyslu) a demonstrativní zahrady, „jedlé prostředí“ (*edible landscape*), pěstování včel, drůbeže a zvířat pro zábavu i pro komerční využití, městské i příměstské farmy a samozřejmě hybridní formy městského zemědělství (viz Obrázek 1; Hodgson a kol. 2011). Obecnějším rozdělením je nekomerční (demonstrace, že městské zemědělství může přispět ke zdravotním, společenským, ekonomickým a environmentálním cílům), komerční (zpracování, distribuce a prodej potravinářských výrobků) a hybridní (jakákoli kombinace produkce, zpracování, distribuce, marketingu nebo vzdělávacích aktivit) městské zemědělství (viz Obrázek 1; Hodgson a kol. 2011). Této činnosti (městské zemědělství) se k roku 1990 věnovalo zhruba 15% světové populace, přičemž dnes je toto číslo pravděpodobně vyšší (Thom 2007). Městské zemědělství je vždy třeba

vidět v kontextu, neboť reaguje na konkrétní podmínky a vychází z konkrétních sociálních, politických, environmentálních a ekonomických podmínek (Crane 2011).

Obrázek 1. Různé formy městského zemědělství (převzato a zvětšeno z Hodgson a kol. 2011).

4.2.2.2 Důsledky

Městské zemědělství s sebou přináší výhody i nevýhody. Výhody mohou být zdravotní, sociální, ekonomické i environmentální, nevýhody plynou především z polohy pozemků (znečištění z okolí nebo naopak znečištění (zápach, hluk apod.) okolí, přístup k vodě, nájem na dobu určitou, konflikty kvůli způsobu využití pozemku). (Hodgson a kol. 2011)

4.2.2.3 Historie

Tak nás vyprávění o historii Guerilla Gardening zavádí do neolitu, k biblickému příběhu o Adamovi a Evě, do starověkého Egypta i Říma (Tracey 2007, cit v Zanetti 2010). Zvláštní kapitolou v dějinách Guerrilla Gardening je hnutí tzv. diggerů (kopáčů) v raně novověké Anglii. V roce 1649 diggeri tím, že si pěstovali jídlo pro vlastní spotřebu, chtěli upozornit na princip svobodného a obecného (společného) vlastnictví půdy. (Rubeš 2007; Zanetti 2010) Historie Guerrilla Gardening je spojena i s takovými osobnostmi jak Dalajláma, Nelson Mandela, vězni z Guantanamo Bay, kteří údajně využívali Guerrilla Gardening k pozvednutí svého ducha (Zanetti 2010: 29). Koncem 19. století se městské zemědělství stává méně nezbytným a přesouvá se spíše do sféry záliby (Hodgson a kol. 2011). Městské zemědělství zažilo v USA na konci 19. a

v průběhu 20. století několik návratů (finanční panika 1893, vysoká nezaměstnanost v Detroitu 1894, obě světové války, Velká hospodářská krize). Všechny tyto události vedli občany některých velkých měst k pěstování vlastních plodin. I když můžeme od počátku 20. století sledovat snahy vytlačit zemědělství z velkých měst, přesto právě během světových válek zažívá v USA městské zemědělství velký rozkvět: vláda Spojených států iniciovala vznik tzv. Victory (and Depression) gardens. „V roce 1943 vyrostlo více než 20 milionů zahrad na soukromých a veřejných pozemcích,“ (Hodgson a kol. 2011: 11). Tyto komunitní zahrady nebyly pouze prostředkem, jak si opatřit jídlo, ale plnily také důležité sociální funkce: budování sítí vztahů, vytváření kontaktů, sbližování lidí a tím i vytváření bezpečnějšího prostředí (Crane 2011; tak i Hanka a Vojen). Od poloviny 20. století již není farmaření vnímáno jako relevantní užívání pozemku. Tlak na městské zemědělce byl vyvíjen především ze strany územního plánování, které se zaměřovalo především na růst obytných zón a přilákání velkých výrobních a realitních investorů (tzv. průmyslové zóny, později business centra, obchodní zóny atp.). Jako reakce na deindustrializaci, depopulaci a především nárůst nevyužitých městských prostor se vyvinulo v 70. letech 20. století tzv. komunitní zahradničení (Boston, New York City, Philadelphia, San Francisco) (Zanetti 2010; Hodgson a kol. 2011). Ne, že by zahradničení na principech komunitního zahradničení neexistovalo dříve, ale v této době dostalo své označení. Myšlenka Victory Gardens byla stále živá, ovšem zahrady s plodinami už nepěstovali jednotlivci, ale celé komunity (viz Tabulka 1). Právě obratem zájmu městských developerů k realitním investorům se městské správy začaly dívat na komunitní zahradničení skrz prsty (Zanetti 2010). Dnes se situace začíná údajně proměňovat a zahradničení se ze strany úřadů dostávat podpory (poskytování nástrojů, semen a dalšího materiálu, vzdělávání o výživě atd.). (k odstavci viz Zanetti 2010 a Crane 2011 a Hodgson a kol. 2011)

Ze stručné historie se nám krásně ukazuje, kdo měl hlavní slovo v dávání prostoru význam, tedy v utváření místa. Historie nám však může nabídnout i další skryté praktiky stojící za utvářením místa, především implantaci a působení skrytého významu prostřednictvím místa:

„Každý nový design zahrady [ve Vídni] napadal sociální pravdy a mocenské vztahy uložené v předchozím. V průběhu 19. století vytvořila vídeňská městská rada několik velkých parků jako součást městského revitalizačního schématu ulice Ringstrasse. [...] Anglický styl zahradního designu, který umožňoval rostlinám růst svobodně, [...] měli v oblibě liberálové, kteří usilovali o ztvárnění jejich

závazku k neomezeným ekonomickým a politickým svobodám. Absolutisté shledávali formální, opečovávanou zahradu francouzského stylu, více věrnou zobrazení imperiálního kapitálu. [...] Rotenberg [Rotenberg, 1995] předpokládá, že revitalizace ulice Ringstrasse byla důležitější jako zakrytí skrytých výhod daných soukromými kapitalistickými investory, kteří nabyli pozemky pro rozvoj bydlení střední vrstvy (1995: 140).“ (Low 2003: 20)

Za nejnámějšího partyzánského zahrádkáře můžeme považovat postavu Muže, který sázal stromy (Elzéard Bouffier) z povídky Jeana Gionoioho. Vyprávění o pastevcu, který sází stromy v předhůří francouzských Alp. Za desítky let svého snažení (první polovina 20. století) změnil ponurou a nehostinnou krajinu v životem kypící kraj. (Rubeš 2007)

4.3 Guerrilla Gardening jako forma prostorové rezistence?

“In short, a tactic is an art of the weak.”

(de Certeau 1988: 37)

Z ideových základů a i z pokusu o definici aktivity Guerrilla Gardening vyplývá, že ač vychází z městského zemědělství, konkrétně z tzv. komunitního zahradničení, výrazně se odlišuje v místech, které jsou jejím produktem (Rubeš 2007; Zanetti 2010; Crane 2011). Nejdůležitější charakteristiky (a tak i rozdíly) komunitního zahradničení a Guerrilla Gardening shrnuje Tabulka 1.

Guerrilla Gardening má pro svou transgresivní povahu vysoké předpoklady k potenciální rezistenci. Ta se však může odehrávat jen na konkrétním místě, ale může upozorňovat na obecné otázky o distribuci míst v prostoru. Abych mohl odpovědět na otázku v nadpise této podkapitoly a současně dojít ke konkrétnímu závěru této práce, zaměřím se na konkrétní činnost, která by mohla mít percipovaný význam prostorové rezistence (či rezistence místem v prostoru). Důležité pojmy pro další analýzu jsou především místo v prostoru, „ne-místo“ či „veřejný prostor“, marginální taktika, transgrese a resistance.

Tabulka 1. Rozdíly mezi komunitním zahradničením a Guerrilla Gardening (převzato a upraveno z Crane 2011. Appendix F: 80-81).

	Komunitní zahradničení	Guerrilla Gardening
Vztah k městu	těsný vztah definovaný politikou města, zahrad si město cení, prostředky k vytváření zahrad jsou poskytovány městem, k vytvoření zahrady je zapotřebí povolení	z definice nestátní, bez povolení města, z podstaty kritické
Vzájemné obohacení	od počátku projektu rozvinuté vztahy, myšlenka vzájemného obohacení je zde přítomna od počátku, projekty jsou kontinuální, může mít více významu, nese možný potenciál ke společenské změně	explicitně se neusiluje o vytvoření kontaktů, kontakty vznikají na bázi konkrétních projektů, kontakty jsou omezeného rozsahu, jako partyzánská označována svými aktéry, přináší otázky o využití prostoru (resp. místa), vztahy se rozvíjí na konkrétní akci
Organizační struktura	má klíčové struktury, které mu zajišťují dlouhodobost, potřeba zajištění větších pozemků, společenské sítě a společenský prostor se utváří prostřednictvím organizace a dobrovolnictví, samoorganizující se prostřednictvím sítě zahrad	nemá striktní model organizace, kolemjdoucí či obyvatelé však projektují určitou organizační identitu či strukturu do konkrétních míst, samoorganizující se prostřednictvím předchozích sociálních sítí
Časová a prostorová struktura/měřítko	stabilní místo a životnost zahrad, relativně dlouhodobé, na legitimizovaném prostoru, pro svoji velikost vyžadují specifická místa	nejisté, nestabilní (jsou nepovolené), neočekávané, jsou malého měřítko, specificky na "nemístech" či "veřejných místech"

Guerrilla Gardening hledá environmentální spravedlnost (Crane 2011), upozorňuje na nerovný přístup k potravinám (Crane 2011; tak i Vojen), na nerovnou distribuci prostoru, požaduje umožnění vztahu člověka k jeho prostředí, na což současně upozorňuje (Crane 2011; tak i Hanka a Vojen). Guerrilla Gardening užívá k dosažení prostorové spravedlnosti přímou akci (Crane 2011). Tyto akce by měly být individuální, nebo vedeny kolektivem individuí, neměly by být podporovány státními či úředními organizacemi a měly by být spontánní (Crane 2011). Těmito akcemi se staví proti sobě etické a právní „pravdy“: dovolávání se změny místa je eticky správné nehledě na právní normy či vládní stanoviska (Crane 2011). Kritičtí geografové se dokonce ústy Henryho Lefebvra dožadují základního práva na plnohodnotný městský život jeho občanů (Crane 2011). Henry Lefebvre, David Harvey, Edward Soja i různým aktivistům

je „jasné, že současný systém, který generuje městskou nerovnost a nespravedlnost musí být zpochybněn na rovině různých měřítek a současně uskutečnit spojenectví a propojení mezi žitou realitou, praktikami aktivistů a akademickým výzkumem,“ (Soja 2010 cit. v Crane 2011: 24-25). Z rozhovorů s aktivisty Guerrilla Gardening vyplývají důležité otázky, na něž se snaží upozornit: veřejný a soukromý prostor, málo využívané prostory ve městě a kdo ovládá městský prostor (Crane 2011; veřejný a soukromý prostor a málo využívané prostory, to jsou otázky, kterými se zabývají Hanka a Vojen).

Ve světě dotazovaných je tato představa dominantních stratégů utvářejících místa „ne-místná“. Uznávají sice, že upozorňují město na zašlé koutky, ale vůbec si nepřipadají bezmocně nebo v opozici (Vojen). Oba dotazovaní (Hanka a Vojen) vyrůstali v jižních Čechách a často pracovali na zahradě. Později se přestěhovali do míst, kde nebylo možno pokračovat v této činnosti (Praha a Plzeň). Každý se ke Guerrilla Gardening dostal jinak: Hanka se angažovala v komunitním zahradničení, věnovala se i tzv. Guerrilla Knitting. Vojen se ke Guerrilla Gardening dostal náhodou při četbě časopisu, kde ho velmi upoutala reklama na tuto činnost. Údajně to zkusil a hned ho to chytlo (sám si to vysvětluje tím, že to má v genech). V genech to má pravděpodobně i Hanka: ona, stejně jako Vojen, čerpají ze svého zahrádkářského know-how a tuto činnost vnímají velice pozitivně. Na prvním místě je pro ně osobně relaxací, je zkrášlením prostoru a spíše, než projevem rezistence je uměleckým dílem. Vojen rozlišuje dvě formy Guerrilla Gardening: květinová, která je současně způsobem uměleckého projevu a produktivní, kde si lidé pěstují čerstvou a dobrou zeleninu, která se uprostřed města špatně shání (v supermarketech ho nelze sehnat vůbec). Lidé v dnešní době mají ztíženou situaci, protože dříve, když bylo nejhůř, měli pozemek, na němž si mohli něco vypěstovat (Vojen).

Hanka vnímá Guerrillovou akci více mysticky a připodobňuje ji k mateřství. Při výběru konkrétního místa dojde k magickému momentu, člověk tuší, že tady to potřebuje zkrášlit. Hanky klíčový přístup nejen k zahradničení, ale i k životu všeobecně je kreativita. Guerrillová akce je kreativní zkrášlení prostoru. Do této akce vstupuje i fenomén tabu – šíření rostlin, které sem geograficky nepatří, tabu je i v tom, že přesně nevím, jak se rostlina uchytí a jak bude růst. Mateřství sem pak vstupuje při péči o rostliny po zasetí. Musí se jim věnovat čas a péče. Při jednotlivých akcích se obecně setkávala s podporou kolemjdoucích. Její činnost jimi byla vnímána velice pozitivně. Ovšem často zůstávalo jen u slov. Právě na to upozorňuje i Vojen – jistá

neangažovanost a neochota věnovat čas něčemu, co nedělám jen pro sebe, která je mezi lidmi následkem udavačství komunismu. Hanka moc „nefandí“ protisystémovým argumentům této činnosti, protože vidí, že i mainstreamové může být užitečné a řeči o ilegalitě těchto akcí údajně neodpovídají realitě – tyto akce, zas tak ilegální nejsou. Vůči tomuto pojetí Guerrilla Gardening zaujímá skeptickou pozici. Jako životaschopnější se jí jeví komunitní zahradničení.

Vojen zasazuje Guerrilla Gardening do širšího kontextu krajiny. Guerrilla Gardening pro něj explicitně není jen městskou záležitostí, ovšem, při větším zamyšlení tento fenomén k městu vztahuje (pokud jej nechápeme jako synonymum *ladsapingu* – formování krajiny). V kontextu krajiny má pak Guerrilla Gardening širší spektrum lokalizace.

Pro Hanku i pro Vojena je Guerrilla Gardening estetickým zkrášlením místa, samotná činnost zkrášlování pak příjemnou relaxací. Hanka upozorňovala na nové mezilidské vztahy, na poznávání nových lidí především díky této činnosti. Jako skryté poselství této činnosti pak Hanka i Vojen vidí vypěstování určitého vztahu ke svému okolí, Hanka přidává i vědomí funkce místa, zaměření mysli na jiné problémy (teplota, oblačnost atp.). Oba dávají najevo, že kultivací půdy jakoby člověk kultivoval sebe i své okolí, ke kterému by si vypěstoval určitý pozitivní vztah a určitou formu zodpovědnosti. Na základě tohoto vztahu by pak člověk nezůstal lhostejný ke svému okolí či prostředí. Jedním z úkolů je pěstovat přírodu ve městě (Hanka). Hanka i Vojen vnímají půdu jako důležitou potřebu člověka (Hanka přidává i zvířata): „Když někde žijou živý tvorové, asi by měli mít zelený,“ (Hanka).

Jednotlivé akce Guerrilla Gardening mohou například upozornit i na to, že význam konkrétního místa byl zapomenut. Výrazně je to vidět u rabátek nebo neosazených ploch zeminy v chodnících, které jsou sice zakryté mřížemi, ale nic v nich neroste. Hanka referovala, že jedna jejich Guerrillová akce, tím, že tyto plochy osázeli, způsobila právě rozpomenutí si „města“ na tato místa.

Celkově vyznívá, že ti, kteří činnost vědomě provozují jako formu odporu proti distribuci prostoru, jejich činnost je rezistencí. Ti, co sledují svojí činností jiné cíle (zkrášlení), tak na jejich činnost může být pohlíženo (především dominantními strategy – městské zastupitelstvo apod.) jako na transgresi (je-li vnímána strategy jako snaha o narušení distribuce místa v prostoru).

5 ZÁVĚR

Člověk ke své existenci potřebuje prostor. Na základě dialogu s prostorem vzniká vztah. Vztah je dialektický a dává konkrétnímu prostředí význam: stává se prostorem. Místo je tak zjednodušeně prostor naplněný významem. Význam se utváří na základě jazyka a praktik všedního dne. Je to vztah mezi „já“ a „ne-já“. Místem je člověku dána percepce a současně je lidskou percepcí dáno místo. Místo je tam, kde je jeho význam, tento význam se vytrácí postupně natolik, že hranice jednotlivých míst jsou většinou nejasné, mnohdy se dokonce překrývají. Na hranice míst výrazně upozorňují ty skupiny, jež tyto vyjednané hranice obývají. Místo je produktem kulturních i sociálních vztahů, které současně produkuje. Na místě se realizuje faktická moc, kterou drží dominantní stratégové. Nástrojem ke změně významu místa je vědomá rezistence či nevědomá transgrese marginálních taktiků. V kontextu dnešní doby se distribuce míst proměňuje. Z míst se působením dominantních strategií jakoby vytrácí význam, stávají se „ne-místa“, „pseudoprostory“, „veřejnými prostory“. Tato místa jsou zdánlivě přístupná všem, jsou veřejná jen zdánlivě. I zde totiž můžeme rozlišit činnosti nepatřičné, tedy neveřejné. To, co je veřejné, je schvalováno dvojakým způsobem – uvalením významu dominantními strategiemi nebo praktikami všedního dne, přičemž z pozice moci mají větší váhu dominantní strategie.

Pseudoprostory, „ne-místa“, jsou strategie uvalovány z pěti rovin supermodernity, která dominuje dnešnímu světu globální vesnice: z etnosféry, z mediální sféry, z technosféry, z finanční sféry a z ideosféry. Tato „ne-místa“ (letištní haly, nádraží, „veřejné prostory“ atd.) se mohou stát místy pro realizaci rezistence či transgrese. Pro sociální povahu místa je nutno dodat, že taková rezistence či transgrese bude vždy sociální.

Aplikace teoretického rámce na fenomén Guerrilla Gardening a samotný jeho výzkum přinesl zajímavé výsledky. V jádru Guerrilla Gardening leží především snaha o zvelebení opuštěných a zašlých městských ploch, upozornění na nerovné rozložení vlastnických práv a volání po revizi těchto práv. Vychází z feminismu (feministické antropologie), marxistické geografie a kritické teorie společnosti Frankfurtské školy. Z jejich konceptů přejímá především myšlenky o nerovném přístupu k prostorové distribuci, myšlenky o problematizaci soukromého a veřejného vlastnictví, rekonceptualizaci urbanismu a řekněme pohled zdola (pohled utlačovaných, minoritních

ale i „domorodých“ obyvatel města a předměstí). Guerrilla Gardening vzniklo na základech městského zemědělství, jehož je i součástí a na jehož historii i navazuje. Guerrilla Gardening je silně kontextuální a z toho vyplývá i možnost jen široké definice této aktivity, která ji však nepostihuje v její pestrosti.

Prostorová je tato aktivita pouze tehdy, bude-li reflektovat komplexitu vztahů na místech v prostoru. Lépe je proto hovořit o místní rezistenci, protože Guerrilla Gardening reaguje na konkrétní místo, konkrétní situaci, konkrétní prostředí. Sociální je naopak tato aktivita vždy, protože se odehrává na místě, které je vždy sociální – je produktem utváření sociálních vztahů, jež však samo utváří. Prostorovou (místní) sociální rezistencí může být tato aktivita jen tehdy, je-li jako forma prostorového (místního – rozumějme odporu prostřednictvím místa) sociálního reflektována samotnými aktéry. Je-li jejich této činnosti takový význam dáván z vnějšku (nejčastěji dominantními stratégy), pak je nikoli rezistencí, ale transgresí.

Aktivita je na základě prostudované literatury i vlastního výzkumu všeobecně pozitivně přijímána a to jak kolemjdoucími, tak i dominantními stratégy, kteří ji však tolerují/podporují jen do té doby, dokud je konkrétní místo z jejich hlediska nevyužívané. Přejde-li však pro místo („spot“ či „site“) čas naplnit svůj dominantní význam (stavba obchodního domu, stavba kanceláří, stavba obchvatu apod.), aktivita Guerrilla Gardening má významně oslabenou pozici.

Většina literatury i všichni zkoumaní si činnost „užívají“. Hovoří o ní jako o relaxaci (odpočinku) a kultivaci prostředí i sebe sama. Guerrilla Gardening je aktéry považována za potenciální nástroj k utváření vztahu ke svému okolí, vzrůstu angažovanosti do zásahů, které se v tomto okolí mohou odehrát, růst vážnosti práce a tím i respektu k výtvorům a zodpovědnosti nejen za sebe, ale i za své okolí.

6 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Appadurai, Arjun: 1995 - Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. In: Heyman, Josiah McC. – Campbell, Howard (eds.): The anthropology of global flows: 27-47.

Augé, Marc: 1995 – Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London, New York: Verso.

Blažek, Vladimír: 2006 – Základy neurofyziologie a neuroanatomie člověka. Antropologie chování 1. Plzeň: Aleš Čeněk.

Blecha, Ivan: 2002 – Filosofie. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.

Brace, Benjamine: rok neuveden - A bed for the guerrilla gardener. Questioning public space and challenged land. [online dokument] Dostupné z:

<http://www.academia.edu/1258372/A_bed_for_the_guerrilla_gardener_questioning_public_space_and_challenged_land>.

Certeau, Michel de: 1988 – The Practice of Everyday Life. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.

Crane, Annie: 2011 - Intervening with agriculture. A participatory action case study of guerrilla gardening in Kingston, Ontario. Thesis Project. Queen's University Department of Environmental Studies.

Cresswell, Tim: 1996 – In Place/Out of Place. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Cresswell, Tim: 2004 – Place. A short introduction. Oxford: Blackwell Publishing.

Černý, Jiří: 2005 – Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál.

Finley, Ron: 2013 – A guerilla gardener in South Central LA. In: TED talks [online dokument]. Dostupné z

<http://www.ted.com/talks/ron_finley_a_guerilla_gardener_in_south_central_la.html>.

Gruenewald, David A.: 2003 – Foundations of Place. A Multidisciplinary Framework for Place-Conscious Education. *American Educational Research Journal* 40: 3: 615-654.

Gupta, Akhil – Ferguson, James: 1992. Beyond “Culture”. Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology* 7 (1): 6–23.

Harvey, David: 1997 – Justice, Nature and the Geography of Difference. Oxford: Blackwell Publishing.

Hodgson, Kimberley – Campbell, Marcia Caton – Bailkey, Martin: 2011 – What Is Urban Agriculture? *Planning Advisory Service Report*: 9-34.

Kozák, Kryštof: 2006 – Presentace k přednáškovému cyklu Úvod do geografie II. FSV UK Praha.

Levinson, Stephen C.: 1996 – Language and Space. *Annual Review of Anthropology* 25: 353-382.

Low, Setha M.: 1996 – Spatializing Culture. The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica. *American Ethnologist* 23: 4: 861-879.

Low, Setha M. – Lawrence-Zuñiga, David: 2003 – Locating Culture. In: Low, Setha M. – Lawrence-Zuñiga, D. (eds.): *The Anthropology of Place and Space. Locating Culture*: 1-47.

Malina, Jaroslav a kol.: 2009 – Antropologický slovník. Aneb co by mohlo člověku vědět každý člověk. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Oliveira, Pedro: 2012 – Space and Place as User-Experience. Taking Notting Hill as an Example. *International Journal of Business Anthropology* 3: 1: 62-81.

Olwig, Kenneth R.: 2002 – The Duplicity of Space. Germanic 'Raum' and Swedish 'Rum' in English Language Geographical Discourse. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 84B: 1: 1-17.

Vašát, Petr: 2008 – Kritická diskursivní analýza. Sociální konstruktivismus v praxi. *Antropowebzin* 2-3: 101-112.

Vašát, Petr: 2012 - Mezi rezistencí a adaptací. Každodenní praxe třídy nejchudších. *Sociologický časopis* 48: 2: 247–282.

Rubeš, Stanislav: 2007 - Guerillové zahradničení. [online dokument] Dostupné z: <http://www.csaf.cz/index.php?clanok=789>

Růžička, Michal. – Vašát, Petr: 2011 – Základní koncepty Pierra Bourdieu. Polekapitál – habitus. *Antropowebzin* 2: 129-133.

Soukup, Václav: 2000 – Přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál.

Thom, Megan: 2007 – Cultivating Connections. The Urban Agriculture Movement. Místo neuvedeno: Nakladatel neuveden. [online dokument] Dostupné z: <http://archives.rooftopgardens.ca/files/cultivating%20connections%20new.pdf>.

Zanetti, Olly: 2007 – Guerrilla Gardening. Geographers and Gardeners, Actors and Networks: Reconsidering Urban Public Space. MA/MSc Dissertation.

7 RESUMÉ

A human needs a space for his existence. A relationship is developed on the basis of dialogue with space. This relationship is dialectic one and provides specific meaning of a space: it makes it a place. A place is simply a space filled with meaning. The meaning is made on basis of language and practices of everyday life. It is a relationship between self and non-self. The place stretches as far as its meaning. However, this meaning fades continually out and therefore the borders of this place are vague, they can even share some parts. Borders are signalized mostly by their inhabitants. The place is a product of both cultural and social relationships, which are simultaneously produced by this place continuously. The place is also a realization for power which is hold by dominant strategists. The instrument for change of meaning of place is conscious resistance or unconscious transgression of marginalized tacticians. The distribution of places is gradually changed in now-time context. The meanings of this places are kind of lost, it is for the impact of the dominant strategists. This places become non-places, pseudospaces, public spaces. These places are public only seemingly, because one can distinguishes between proper and improper behavior. This proper meaning is made by both dominant strategists and practices of everyday life. But the dominants usually dominate this making.

The non-places are imposed from five levels of supermodernity, which dominates nowadays global village. These levels are ethnoscape, mediascape, technoscape, financescape and ideoscape. Such non-places (airport, railway station etc.) could become places for resistance or transgression realization. I have to add that such resistance or transgression will be always social in nature.

The application of theoretical concept on the phenomenon Guerrilla Gardening and the research of this phenomenon have interesting results. There is an attempt to improve the city landscape, inform about uneven distribution of proprietary rights and call for revision of these rights, in the core of Guerrilla Gardening. This is why I see the ideological roots of Guerrilla Gardening in feminism, Marxist geography and critical theory of Frankfurt school.

Guerrilla Gardening developed on the bases of urban agriculture, of which is part and in which history it continues. Guerrilla Gardening is highly contextual, and that is why only wide definition is possible. This activity is spatial only when reflects the

whole complexity of relationships no the spaces of place. It is better talking about place rather than spatial resistance. Contrary is this activity always social because it takes place on a place which is always social. Guerrilla Gardening is not resistance unless is reflected by the actors as protest (conscious protest). If the reflection did not occur then the activity could be (under certain circumstances) thought of as transgression.

From the analysis of literature and as a result of my research, I have to conclude that this activity is generally positively accepted both by passers by and dominant strategists. In the eyes of the strategists is in favor only by the time when the dominant plans of this place do not enable it (for example a construction of mall). This is the weakened position of marginalized tacticians.

Most participants of Guerrilla Gardening do enjoy this activity. They refer of it as relaxation, as cultivation of both the environment and the self. Guerrilla Gardening is considered to be the potential instrument of relationship-to-the-direct-environment-building, of rise of involvement, value of work of the other and hence the rise of the respect to the products and responsibility not only for self, but also your environment.